

DREPTUL FUNDAMENTAL LA VIAȚĂ: ÎNTRE GARANTARE CONSTITUȚIONALĂ ȘI RESTRÎNGERE LEGALĂ

Iacub Irina - doctor în drept, conferențiar universitar interimar la Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Le droit à la vie est le premier des droits individuels. Il occupe une place ontologique; de ce droit dépend l'existence des autres droits fondamentaux. Sa protection est envisagée tant au niveau conventionnel international et européen qu'au niveau du droit constitutionnel interne. Traditionnellement ce droit fondamental se résume au droit qu'à un individu de voir sa vie protégée contre toute atteinte. Dans cet article nous allons étudier la question du restreindre du droit à la vie et surtout de donner une réponse à la question de savoir si le droit à la vie peut être restreint et d'identifier les cas spécifiques où la restriction est légalement permis.

Mots-clés: la vie, le droit à la vie, la restreindre du droit à la vie.

Dreptul la viață este primul din categoria drepturilor individuale. De acest drept depinde existența altor drepturi fundamentale, el ocupînd astfel un loc ontologic. Protecția sa este asigurată atît la nivel european și internațional, cît și la nivelul dreptului constituțional intern al statelor. În mod tradițional, acest drept fundamental poate fi rezumat la dreptul unui individ de a-și avea viața protejată împotriva oricărui atac. În acest articol ne propunem să studiem problema restrîngerii dreptului la viață și, în special, a da răspuns la întrebarea dacă dreptul la viață poate fi restrîns și a identifica cazurile concrete în care este permisă restrîngerea legală a acestuia.

Cuvinte cheie: viață, dreptul la viață, restrîngerea dreptului la viață.

Право человека на жизнь является первым в категории индивидуальных прав. От это право зависит наличие других основных прав, таким образом занимая онтологическое место в системе прав человека. Его защита обеспечивается на европейском, международном, и на внутреннем уровне каждого государства. Традиционно, это фундаментальное право человека означает право на защиту от всяких покушений на жизнь. В данной статье автор предлагает рассмотреть проблему конституционного гарантирования, для того чтобы дать ответ на вопрос, может ли быть ограничено это право и определить конкретные случаи, когда его законодательное ограничение допустимо.

Ключевые слова: жизнь, право на жизнь, ограничение права на жизнь.

Introducere. Pînă în prezent dreptul la viață a fost destul de amplu și multiaspectual studiat, dată fiind valoarea sa fundamentală pentru existența însăși a omului, recunoscută și protejată la nivel internațional, european și național. Cu toate acestea, însă multe aspecte ale acestuia fie nu sunt studiate suficient, fie cunosc diferite abordări, viziunile cercetătorilor fiind în multe privințe diferite. Unul dintre aceste aspecte, în viziunea noastră, este restrîngerea dreptului

la viață. Opiniile savanților în acest sens sunt chiar diametral opuse, în timp ce unii recunosc și argumentează natura dreptului la viață de a fi un drept absolut și, respectiv, nefiind pasibil de restrîngere, alții susțin contrariul [20, p. 8].

Scopul articolului. În prezentul demers științific ne propunem să realizăm un studiu asupra problematicei enunțate, pentru a clarifica: particularitățile garantării constituționale a dreptului la viață în Republica Moldova; dacă

dreptul la viață este unul ce poate fi restrîns și care sunt situațiile în care se admite restrîngerea legală a acestuia.

Metodele și materialele aplicate. În vederea atingerii scopului trasat, în realizarea studiului au fost aplicate diferite metode de cercetare științifică, în special, metoda inductivă și deductivă, metoda comparativă, metoda interpretării logice a normelor de drept etc. În calitate de suport științific și normativ au servit publicațiile științifice ale cercetătorilor autohtoni, ruși și din spațiu comunitar, unele acte internaționale în materia drepturilor omului, precum și legislația națională, în special, Constituția Republicii Moldova.

Discuții și rezultatele obținute. Referitor la întrebarea: *dacă dreptul la viață este sau nu un drept absolut, poate fi restrîns sau nu*, precizăm că este general acceptat și oficial recunoscut că dreptul la viață este un drept natural al omului, cu care acesta este înzestrat de la naștere. Statul protejează acest drept sub cea mai rigidă formă, interzicînd înstrăinarea, cedarea, privarea sau restricționarea lui [1].

Unii cercetători consideră că dreptul la viață nu poate fi restrîns, deoarece este un drept absolut. În acest sens, A.Ă. Ușamirski menționează că restrîngerea dreptului la viață prin aplicarea pedepsei capitale nu este prin esența sa o restrîngere, dar presupune lipsirea de acest drept [19, p. 81].

De aceeași părere sunt și alți cercetători ruși, care consideră că orice „restrîngere” a dreptului la viață este identică cu lipsirea de acest drept, altfel spus, este imposibil de a restrînge dreptul la viață, dar pot fi prevăzute situații concrete în care persoana poate în condiții legale să fie lipsită de viață [16, p. 135].

Desigur, există și un alt punct de vedere. După părerea lui G.I. Koni, realizarea dreptului la viață, ca și realizarea altor drepturi nu este absolută, fiind posibilă lipsirea legală de viață în temeiurile prevăzute de lege, de exemplu, la executarea pedepsei capitale [17, p. 86].

Expunîndu-se asupra acestor viziuni, cercetătoarea N.A. Belobraghina menționează că ideea comună a acestora constă în recunoașterea posibilității lipsirii legale de viață a persoanei. Doar că, în primul caz, posibilitatea dată nu

constituie o barieră pentru recunoașterea dreptului la viață ca avînd un caracter absolut, iar în cel de al doilea caz – constituie [13, p. 24].

O analiză similară expune și A.V. Balașov, care grupează cercetătorii care s-au expus asupra problemei în trei categorii [12, p. 8-9]:

- cei care consideră dreptul la viață a fi un drept absolut ce nu poate fi restrîns (de exemplu, G.B. Romanovskii în viziunea căruia dreptul la viață este o valoare absolută, nu poate fi restrîns nici într-un fel de circumstanțe, inclusiv în situații extreme [18, p. 12]);

- cei care consideră dreptul la viață ca fiind un drept natural și inalienabil, cu excepția cazurilor expres prevăzute de lege;

- cei care susțin că dreptul la viață este un drept alienabil.

Dat fiind faptul că reglementările juridice internaționale prevăd anumite temeuri în baza cărora se admite intervenția statului și restrîngerea dreptului la viață al persoanelor în scopul protecției drepturilor altor persoane, autorul citat consideră că în prezent nu se poate susține că dreptul la viață este un drept absolut, absolută în acest sens fiind doar viața [12, p. 12]. Cu toate acestea, incontestabil dreptul la viață rămîne a fi un drept fundamental, universal și inalienabil [7, p. 58].

Susținînd o asemenea poziție, precizăm că într-adevăr doar viața este absolută în timp ce dreptul la viață, fiind o reflectare a acestei valori în dreptul pozitiv, ca și majoritatea drepturilor (existînd și unele excepții) este pasibil de restrîngere (uneori nuanțată de la o societate la alta). La rîndul său, restrîngerea, după cum precizează cercetătoarea L.I. Gluhareva presupune, pe de o parte, stabilirea limitelor conținutului juridic al dreptului, iar pe de altă parte – micșorarea volumului unui drept stabilit de lege. Important e că restrîngerea poate fi atît pozitivă (în interes general), cît și negativă (cu încălcarea dreptului persoanei) [15, p. 90-91].

Desigur, vorbind despre restrîngerea dreptului la viață, trebuie conștientizat faptul că în acest caz, în sens îngust, restrîngerea este echivalentă cu lipsirea de viață, decesul persoanei condiționînd pierderea dreptului în cauză. În viziunea noastră însă, negarea posibilității restrîngerii acestui drept nu denotă faptul că acesta nu poate fi restrîns în general, deoarece

în cazul dat restrângerea trebuie înțeleasă ca o posibilitate de încălcare legală a acestui drept.

În contextul unei interpretări exegetice, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a statuat că fiind cel dintâi și cel mai firesc drept al ființei umane, în accepțiunea sa fizică dreptul la viață, garantat de art. 24 din Constituția Republicii Moldova, presupune că nimeni nu poate fi privat de viață în mod arbitrar [1]. De aici se poate conchide că totuși este posibilă lipsirea de viață în condiții legale, fapt ce în viziunea noastră exclude caracterul absolut al dreptului la viață (idee susținută și în doctrina juridică europeană [11; 2]).

Este un moment ce poate fi atestat și la nivelul celor mai importante documente internaționale în materia drepturilor omului. În acest sens, art. 2 al Convenției Europene pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [6] garantează dreptul la viață al oricărei persoane și definește circumstanțele în care agenții statului pot recurge în mod legitim la forța letală:

„1. Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

a. pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;

b. pentru a efectua o arestare legală sau a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;

c. pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.”

Acest articol se plasează printre articolele primordiale ale Convenției și nu admite nici o derogare. Împreună cu art. 3 el consacră una din valorile fundamentale ale societăților democratice care fac parte din Consiliul Europei. Jurisprudența constantă a CEDO a afirmat că, fără protejarea acestui drept, exercitarea oricăror alte drepturi sau libertăți garantate de Convenția europeană ar fi iluzorie [10, p. 8].

În context, precizăm că Convenția a fost redactată într-o perioadă în care o mare parte

din statele fondatoare ale Consiliului Europei reglementau pedeapsa capitală. În prezent, art. 2 trebuie analizat din perspectiva Protocolului adițional nr. 6 la Convenția europeană prin care pedeapsa cu moartea a fost abolită. Acest Protocol adițional este actualmente în vigoare, fiind ratificat de toate statele membre ale Consiliului Europei cu excepția Federației Ruse.

În ceea ce privește legislația internă, în special Legea Supremă, în cuprinsul acesteia sunt reglementate atât dreptul la viață, cât și instituția restrîngerii exercitării unor drepturi. O problemă importantă ce poate fi constatată este contradicția dintre normele constituționale și legislația în vigoare [20, p. 9].

Astfel, în art. 24 din Constituția Republicii Moldova este stipulat [5]:

„(1) Statul garantează fiecărui om dreptul la viață ...”.

„(3) Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat”.

Din câte se poate observa, pe lângă faptul că dreptul la viață este consacrat constituțional într-o formulă greșită, unica garanție pe care o oferă statul este abolirea pedepsei cu moartea. Relevante în acest context sunt reflecțiile cercetătoarei N.A. Belobraghina, care consideră pe bună dreptate că termenul „dreptul la viață” necesită unele corectări. El nu poate fi interpretat în sens direct, deoarece pe de o parte, viața ca valoare apare independent de voința cuiva, inclusiv și a statului, iar pe de altă parte, statul nu poate să garanteze nimănui nemurirea. Astfel, prin însăși nașterea sa omul își realizează dreptul la viață. De aceea, domnia sa accentuează că în dreptul constituțional e necesară consacrarea sintagmei „dreptul la protecția vieții”, fie „dreptul la apărarea vieții” [14, p. 6], și respectiv, obligația corelativă a statului.

Potrivit prof. Gh. Costachi, protecția unei asemenea valori cum este viața omului în cadrul unui stat de drept, nu se poate baza doar pe obligația negativă a statului de a nu aplica pedeapsa cu moartea față de infractori. Pentru păstrarea unei asemenea valori supreme sînt indispensabile obligațiile pozitive ale statului de a garanta și asigura protecția și apărarea eficientă a dreptului la viață. Prin urmare, consacrarea

dreptului la viață în Constituție nu presupune doar o constatare a acestui fenomen, dar și anumite obligații ale statului ce țin de adoptarea unor norme juridice corespunzătoare și elaborarea unor mecanisme eficiente de aplicare a acestora. Aceste momente trebuie să garanteze substanțial protecția și apărarea vieții fiecărui om [7, p. 62-63].

Un alt articol din Constituție, care ne interesează în contextul problematicei analizate, este art. 54, în care este stabilit:

„(2) *Exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sînt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.*

(3) *Prevederile alineatului (2) nu admit restrîngerea drepturilor proclamate în articolele 20-24”.*

Concluzia ce poate fi dedusă din aceste dispoziții constituționale este că dreptul la viață (împreună cu dreptul la integritate fizică și psihică) nu poate fi restrîns. Altfel spus, din interpretarea logică a alin. (3) al art. 54 reiese că Constituția nu admite încălcarea legală a dreptului la viață (prin aceasta conferindu-i statutul de drept absolut [4, p. 220]). Astfel înțelese, aceste prevederi constituționale vin în contradicție atît cu standardele internaționale (unele din ele fiind expuse anterior), cît și cu legislația națională în vigoare [20, p. 10].

În pofida acestor reglementări exprese, prof. A. Smochină (în calitate de comentator al Constituției Republicii Moldova) consemnează existența unor *excepții admisibile și situații speciale*. Astfel, în viziunea sa garantarea dreptului la viață înseamnă interzicerea cauzării morții de către agenții statului, cu anumite excepții. Moartea nu poate fi cauzată cuiva *în mod intenționat* de către agenții statului, se admit cazurile morții care nu constituie o încălcare a dreptului la viață. Excepțiile admisibile sunt legitima apărare, efectuarea unei arestări legale,

împiedicarea evadării unei persoane legal deținute și reprimarea tulburărilor violente sau a insurecțiilor. La categoria situațiilor speciale, cercetătorul atribuie – *eutanasia și avortul*, precizînd că în pofida reglementării diferențiate de la stat la stat, cît și a multiplelor dezbateri științifice pe marginea acestora, în Republica Moldova eutanasia și provocarea ilegală a avortului sunt interzise de legea penală, fiind pasibile de pedeapsă [4, p. 115].

Deci, în condițiile în care legislația interzice eutanasia și avortul ilegal, putem constata că restrîngerea dreptului la viață este admisă doar în următoarele cazuri: *legitima apărare, efectuarea unei arestări legale, împiedicarea evadării unei persoane legal deținute și reprimarea tulburărilor violente sau a insurecțiilor*.

Legitima apărare este o instituție juridică ce permite fiecărei persoane de a se apăra împotriva oricărui pericol iminent ce-i amenință viața, sănătatea sau proprietatea. În acest sens, art. 36 din Codul penal stabilește [3]: „(1) *Nu constituie infracțiune fapta, prevăzută de legea penală, săvîrșită în stare de legitimă apărare.* (2) *Este în stare de legitimă apărare persoana care săvîrșește fapta pentru a respinge un atac direct, imediat, material și real, îndreptat împotriva sa, a altei persoane sau împotriva unui interes public și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul public.* (3) *Este în legitimă apărare și persoana care săvîrșește fapta, prevăzută la alin. (2), pentru a împiedica pătrunderea, însoțită de violență periculoasă pentru viața sau sănătatea persoanei ori de amenințarea cu aplicarea unei asemenea violențe, într-un spațiu de locuit sau într-o altă încăpere.”*

În ceea ce privește efectuarea unei arestări legale, împiedicarea evadării unei persoane legal deținute și reprimarea tulburărilor violente sau a insurecțiilor, aceste momente țin în marea lor parte de activitatea poliției, adică a agenților statului, cărora legea astfel „le permite” „restrîngerea dreptului la viață” în vederea exercitării competențelor lor funcționale (inevitabil cu respectarea aumitor condiții). Cadrul legal în materie este constituit din mai multe acte legislative printre care menționăm în special: *Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului*, nr. 320 din 27.12.2013 [8],

Legea privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, nr. 130 din 08.07.2012 [9] etc.

Sub acest aspect, precizăm că judecătorii de la Strasbourg realizează un control extrem de riguros al rațiunilor care conduc agenții statului la folosirea forței letale, criteriul principal pe care îl folosesc fiind cel al proporționalității mijloacelor folosite cu starea de pericol pe care o reprezintă persoana în cauză. Curtea europeană analizează *in concreto* circumstanțele particulare ale fiecărui caz, cum ar fi pericolul concret pe care îl reprezintă persoanele a căror viață este pusă în pericol, cadrul legal care autorizează folosirea forței letale, pregătirea riguroasă (sau nu) a misiunii de către forțele de ordine, tipul de armament folosit, modul concret în care este folosită forța letală [10, p. 9].

Se poate conchide astfel, că admiterea restrîngerii dreptului la viață în anumite condiții presupune inevitabil verificarea ulterioară a tuturor circumstanțelor pentru a se stabilit dacă au fost respectate limitele prevăzute de lege în acest sens, în caz contrar persoanele vinovate (indiferent de statut) urmînd a fi atrase la răspundere. Presupunem că anume sub această formă urmează să fie interpretată obligația statului de a „garanta dreptul la viață”, consacrată în Constituție. Pr cale de consecință, suntem de părerea că atît art. 24, cît și art. 54 alin. (3) din Legea Supremă a Republicii Moldova necesită a fi modificate și completate.

Apreciem în mod deosebit propunerea prof. Gh. Costachi de a consacra în textul Constituției a unei formule din care să se reliefeze valoarea deosebită a vieții fiecărui om pentru stat și societate și angajamentul acestuia de a proteja și a apăra dreptul la viață. În acest sens, domnia sa propune următoarea formulă: „*Fiecare persoană dispune de dreptul inviolabil la viață. Nimeni nu poate fi lipsit de viață în mod arbitrar. Statul este obligat să protejeze și să apere viața fiecărui om.*”), considerînd că un asemenea moment va servi drept o garanție constituțională eficientă a realizării, protejării și apărării dreptului în cauză [7, p. 63].

În concluzie accentuăm că art. 24 din Constituția Republicii Moldova trebuie să conțină în mod necesar și o expunere expresă a cazurilor în care se admite restrîngerea dreptului la viață.

Respectiv, propunem modificarea și completarea acestui articol după cum urmează (cu separarea implicită a acestuia de dreptul la integritate fizică și psihică):

„Articolul 24 Dreptul la viață

(1) *Fiecare persoană dispune de dreptul inviolabil la viață. Nimeni nu poate fi lipsit de viață în mod arbitrar. Statul este obligat să protejeze și să apere viața fiecărui om.*

(2) *Restrîngerea dreptului la viață se admite doar în limitele legii în cazuri excepționale precum: legitima apărare, efectuarea unei arestări legale, împiedicarea evadării unei persoane legal deținute și reprimarea tulburărilor violente sau a insurecțiilor.*

(3) *Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.”*

În mod corespunzător, necesită o revizuire și art. 54 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova, în vederea extinderii acțiunii acestuia și asupra dreptului la viață. Deci, urmează a fi exclusă mențiunea art. 24 din excepțiile admise pentru instituția restrîngerii exercițiului unor drepturi. La o privire de ansamblu, aceste modificări au menirea de a consolida garanțiile constituționale ale dreptului la viață, care în condițiile actuale sunt absolut necesare pentru accentuarea caracterului democratic și de drept al statului Republica Moldova.

Referințe bibliografice:

1. Avizul Curții Constituționale a Republicii Moldova asupra proiectelor de lege pentru modificarea art.24 alin.(3) din Constituția Republicii Moldova Nr.2 din 22.09.2005. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.129-131/12 din 30.09.2005.

2. Ball R. Absolute and non-derogable rights in international law. Human Rights Caw Centre, 21 July 2011. http://www.parliament.vic.gov.au/images/stories/committees/sarc/charter_review/supplementary_info/263_-_Addendum.pdf.

3. Codul Penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. Republicat în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 41-44.

4. Constituția Republicii Moldova – Comentariu. Chișinău: Arc, 2012.

5. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 12.08.1994, Nr. 1.
6. Convenția europeană pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Roma, 4 noiembrie 1950, amendată de Protocoalele nr. 11 și 14, însoțită de Protocolul adițional și de Protocoalele nr. 4, 6, 7, 12 și 13. http://www.dri.gov.ro/documents/conventia_%20pt%20prot%20dr%20omului%20si%20libert%20fundament.pdf.
7. Costachi Gh. Conținutul dreptului la viață și consacrarea acestuia în Constituția Republicii Moldova. În: „5 ani de la crearea Mecanismului Național de Prevenire a Torturii în Republica Moldova”, Materialele conferinței internaționale științifico-practice. Chișinău: S.n., 2013.
8. Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului, nr. 320 din 27.12.2013. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 42-47 din 01.03.2013.
9. Legea privind regimul armelor și al munițiilor cu destinație civilă, nr. 130 din 08.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 222-227 din 21.10.2012.
10. Manualul Drepturilor Omului. București: Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki (APADOR-CH), 2008.
11. Reisoglu S. Right to Life. In: Journal Of International Affairs, December 1998 - February 1999, Volume III, Number 4. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/SafaReisoglu.pdf>.
12. Балашов А. В. Конституционное право на жизнь в современной России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань, 2011.
13. Белобрагина Н.А. Ограничение конституционного права на жизнь. В: Пробелы в российском законодательстве, 2010, № 3.
14. Белобрагина Н.А. Право на жизнь: конституционно-правовой механизм обеспечения и защиты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2012.
15. Глухарева Л.И. Механизм гарантий прав человека. В: Право и жизнь, 2000, № 27.
16. Конституция Российской Федерации: Проблемный комментарий / Отв. ред. В.А. Четвернин. М., 2004.
17. Конь Г.И. Обеспечение права на жизнь в решениях Межамериканского и Европейского судов по правам человека. В: Вестник МГУ. Серия 11. Право, 2006, № 6.
18. Романовский Г.Б. Теоретические проблемы права человека на жизнь: конституционно-правовое исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. М., 2006.
19. Ушамировский А.Э. Право военнослужащего на жизнь: теоретические и практические аспекты. В: Современное право, 2006, № 6.
20. Iacub I., Vasilache Al. Restrângerea dreptului la viață. În: Legea și Viața, 2013, nr. 12, p. 8-11.